

Az oroszországi uráli népszámlálás uráli (finnugor) szempontból

PUSZTAY János

ELTE, Budapest
janos_pusztay@hotmail.com

Bevezetés

Az oroszországi uráli népek és nyelvek sorsát szívükön viselők érdeklődéssel várták a legutóbbi, 2020. évi oroszországi népszámlálás eredményét. Folytatódnak-e a legtöbb rokon nép esetében már korábban megfigyelt kedvezőtlen folyamatok, amelyek a demográfiai helyzetet és az anyanyelvhez való viszonyt, az anyanyelv tévesztését jellemezték. A finnugor népek 4. világkongresszusán, 2004-ben Tallinnban tartott plenáris előadásomban borúlátó képet festettem az oroszországi uráli népek jövőjéről, amit az oroszországi finnugor népek jelenlévő politikusai visszautasítottak, az érintett résztvevők túlnyomó többsége viszont helytállónak tartott. Mindezt bizonyítja az előadás – néha megkérdésem nélküli – oroszországi, illetve észt- és magyarországi publikálása (Pusztay 2004a, 2004b, 2004c, 2004d, 2005, 2018).

A korábbi népszámlálási adatok alapján azt láthattuk, hogy egyes északi nyelvrokonaink kivételével a lélekszám ilyen-olyan mértékben, de mindenütt folyamatosan csökken. Az obi-ugor és a szamojéd népek körében megfigyelhető létszámnövekedés az ún. északi kedvezmények hatásával magyarázható. Ugyanakkor viszont e népek – s nyelvük, kultúrájuk – fennmaradása nem a tartalmatlan létszámgyarapodástól, hanem az anyanyelvhez való viszonytól függ. A korábbi adatok alapján azt láthattuk, hogy a lélekszám növekedése általában nem járt együtt az anyanyelv ismeretével s még kevésbé annak rendszeres használatával. Ilyen szempontból is érdekesek a 2020. évi népszámlálás adatai. Elárulhatják, hogy folytatódnak-e a kedvezőtlen tendenciák, vagy netán kedvező fordulat állhat be. Ez utóbbira az elmúlt években egyre erősödő asszimilációs nyomás miatt kevés esély látszik.

Kedvezőtlen körülmény, hogy valamennyi tituláris uráli nép – különböző mértékben ugyan, de – kisebbségben él a róla elnevezett területen, az ún. etnikai hazában. 2005-ben szűnt meg a Komi-permják Autonóm Körzet önállósága, az egyetlen olyan finnugor nép lakta régió, amelyben a névadó kisebbség többséget alkotott. Egy orosz többségű szubjektummal egyesítve arányuk néhány százalékra süllyedt.

Az egyes oroszországi uráli népek nagyobb része falun él. (Ez a megállapítás nem érvényes az orosz lakosságra. Talán ezért sincs Oroszországnak népességmegtartó falupolitikája.) Egyik-másik táblázatban külön feltüntettem falun élő nyelvrokonaink számait és arányát. A falu a nyelv és a hagyományos kultúra megőrzésének színhelye. A városba költözők az ottani lakosság kis hányadát teszik ki, ami eleve a többségi nyelv használatára kényszeríti őket, s alkalmuk nem lévén anyanyelvük alkalmazására, egyre inkább feladják anyanyelvüket. Városon szaporodnak a vegyes házasságok, amelyekben – tisztelet a nagyon kevés kivételnek – eleve áttérnek a többségi nyelv használatára, s gyermekeiknek sem adják tovább a kisebbségi nyelvet. Ez a körülmény egy-két nemzedéken belül identitásváltáshoz vezet.

A korábbi adatok azt is mutatják, hogy a kisebbségi anyanyelvről elsősorban a magasabb – főiskolai, egyetemi – iskolai végzettségűek mondanak le.

Befolyásolja az uráli népek és nyelvek jövőjét, hogy – különböző mértékben ugyan, de – jelentős hányaduk él a diaszpórában, ahol az anyanyelv és a hagyományok nehezebben őrizhetők meg, felgyorsul az asszimiláció.

A 2020. évi oroszországi népszámlálás ellentmondásoktól sem mentes módszertanát és eredményeit mind a föderáció, mind az érintett régiók szempontjából nyilván részletes elemzések alá fogják venni. A NEWS^{RU} 2023. január 11-i számában A. Kassz elemezte a népszámlálás egyes adatait, s idézett szakértői véleményeket. Feltűnő volt, hogy sokan nem adták meg nemzetiségi hovatartozásukat (2010-ben 5,6 millióan, 2020-ban 16,6 millióan). Damir Iszhakov etnológus feltételezi, hogy a finnugor köztársaságokban a helyi vezeték az orosz lakosság javára módosított a számokon, hogy megfeleljenek bizonyos elvárásoknak. Vlagyimir Zorin etnopolitológus szerint a számok nem az egyes népek valós lélekszámát tükrözik, hanem csak a megfelelő kérdésre adott válaszok számát. A nemzetiségi hovatartozás kérdésére adott válaszok azért sem megbízhatók, mert az arra irányuló kérdések minden népszámlálás során változnak.

Jelen írásomban csak arra vállalkozom, hogy az adatok alapján megtegyem az első észrevételeket, s rámutassak az uráli népeknek és nyelveknek az adatok alapján leszűrhető helyzetére. Megállapításaimat finomítani fogják a demográfus, régió- és oktatáspolitikai stb. szakemberek elemzései.

De lássuk a tényeket!

1. A demográfiai helyzet

1.1. Összehasonlító táblázat. Források: FUSPR 2005: 4–8 (1989-as és 2002-es adatok), Sipőcz 2005 (2002-es adatok), Maticsák 2020 (2010-es adatok), Tab-1, Tab-6 (2020-as adatok), ill. a szerző számításai.

nép	1989	2002	változás	2010	változás	2020	változás
mordvin ¹	1 073 000	843 350	–21%	744 200	–12%	546 319	–17%
mari ²	643 000	604 298	–6%	547 600	–10%	437 981	–20%
udmurt	715 000	636 906	–11%	552 300	–13%	386 465	–30%
komi	337 000	293 406	–13%	228 200	–22%	148 264	–35%
komi-permják	147 000	125 235	–15%	94 500	–25%	55 786	–41%
nyenyec	34 000	41 302	+21%	44 600	+8%	49 646	+11%
karjalai	125 000	93 344	–26%	60 800	–35%	32 422	–43%
hanti	22 000	28 678	+30%	31 000	+8%	31 467	+2%
manysi	8 000	11 432	+38%	12 000	+5%	12 228	+2%
vepsze	12 000	8 240	–33%	5 900	–28%	4 534	–23%
szölkup	3 600	4 249	+16%	3 650	–14%	3 458	–5%
kolai lapp	1 800	1 991	+10%	1 770	–11%	1 530	–14%
nganaszan	1 300	834	–35%	862	+3%	687	–20%
enyec	200	237	+19%	227	–5%	201	–12%

Az uráli népek sorrendje a fogyás üteme alapján (2010–2020):

karjalai	–43%	nganaszan	–20%
komi-permják	–41%	mordvin	–17%
komi	–35%	kolai lapp	–14%
udmurt	–30%	enyec	–12%
vepsze	–23%	szölkup	–5%
mari	–20%		

Gyorsul a fogyás sebessége a karjalaiaknál, a kolai lappoknál, a komiknál, a komi-permjákoknál, a mariknál, az udmurtoknál, kezdeti fellendülés után az enyeceknél. Lassul a fogyás sebessége a vepszékénél, kezdeti fellendülés után a szölkupoknál. Hullámzik a fogyás üteme a mordvinoknál. Hullámzó a demográfiai helyzet a nganaszanoknál.

¹ A mari, hegyi mari és mezei/keleti mari nemzetiséget megadó csoportok értékeit az összes táblázatban összevonva adom meg.

² A mordvin, moksa-mordvin és erza-mordvin nemzetiséget megjelölők értékeit az összes táblázatban összevonva adom meg.

Az uráli népek sorrendje a gyarapodás üteme alapján: nyenyec +11%, manysi +2%, hanti +2%. Lassul a növekedés sebessége a manysiknál, a hantiknál. Hullámzik a növekedés üteme a nyenyecéknél.

1.2. Az oroszországi uráli népek összlélekszáma és az etnikai hazában élők lélekszáma (az összesített és a régiós adatok közti különbség teszi ki a diaszpóra értéket). Forrás: Tab-1.

nép	össz-lélekszám	lélekszámuk az etnikai hazában	arány
enyec	201	195 (Krasznojarszki táj)	97,01%
nganaszan	687	663 (Krasznojarszki táj)	96,50%
szölkup	3 458	3 312 (Jamal, Tomszk, Krasznojarszk)	95,77%
hanti	31 467	30 048 (Jugra, Jamal, Tomszk megye)	95,49%
nyenyec	49 646	46 788 (Arhangelszk, Nyenyec Autonóm Körzet, Jamal, Krasznojarszk)	94,24%
manysi	12 228	11 065 (Jugra)	90,48%
karjalai	32 422	29 309 (Karjala, Tver m., Leningrád m.)	90,39%
komi-permják	55 786	50 163 (Permi táj)	89,92%
kolai lapp	1 530	1 363 (Murmanszk megye)	89,08%
komi + izsmai	148 264	131 402 (Komi Köztársaság)	88,62%
izsór	210	176 (Karjala, Leningrád m., Sztpétervár)	83,80%
udmurt	386 465	299 874 (Udmurt Köztársaság)	77,59%
vepsze	4 534	3 396 (Karjalai Közt., Leningrád megye)	74,90%
vót	99	72 (Karjalai Közt., Leningrád megye, Szentpétervár)	72,72%
mordvin	546 319	344 080 (Mordvin Köztársaság)	62,98%
szetu	234	141 (Pszkov megye)	60,25%
mari	437 981	260 582 (Marij El)	59,49%
inkeri	571	287 (Karjalai Közt., Leningrád megye)	50,26%

1.3. A tituláris nép aránya az etnikai hazában. Forrás: Tab-1; a szerző számításai.

Előzetes megjegyzések:

Csak az 1000 lélekszám fölötti népek esetében számolom ki az arányt (kivéve a Tomszk megyei szölkupokat). Az ezer fő alattiak esetében jelentéktelen arányokat kapunk. Például Krasznojarszk megyében, ahol három számojéd nemzetiség is él: enyec (195), szölkup (314) és nganaszan (663), s amelyek közül a nganaszanoknak ez az ősi területük, ám e három nép összlétszá-

ma 1172, ami az adott megye 2 856 971 fős népességének 0,04%-át teszi ki. Leningrád megyében több balti finn nép él (inkeri, vepsze, vót, izsór, karjalai). Összlétszámuk nem éri el a 2000-t (1855 – ez az adott megye lakosságának 0,09%-a). Tyumeny megyében három uráli nép (hanti – 689, szölkup – 55, nyenyec – 387) egy része él, összlétszámuk 1131, ez a megye lakosságának (1 601 940) 0,07%-a. A szölkupok etnikai hazája több közigazgatási szubjektum területén van. A táblázatban a Jamal-Nyenyec AK-t vettem figyelembe, amely a legnagyobb lélekszámú (2 001) szölkup közösséget foglalja magában. (Ezen kívül Tomszk megyében 997, a Krasznojarszki tájban 317 szölkup él.)

nép	az etnikai haza összlakossága	a tituláris nép lélekszáma	arány
hanti (Jugra)	1 711 480	19 568	1,14%
hanti (Jamal-Nyenyec AK)	510 490	9 985	1,95%
karjalai (Karjalai Köztársaság)	533 121	25 901	4,85%
karjalai (Tver megye)	1 230 171	2 764	0,22%
komi (Komi Köztársaság)	737 853	131 402	17,80%
komi-permják (Permi táj)	2 532 405	50 163	1,98%
kolai lapp (Murmanszk megye)	667 744	1 363	0,20%
manysi (Jugra)	1 711 480	11 065	0,64%
mari (Marij El)	677 097	246 560	36,41%
mordvin (Mordvin Köztársaság)	783 552	344 089	43,91%
nyenyec (Jamal-Nyenyec AK)	510 490	35 917	7,03%
nyenyec (Nyenyec AK)	41 434	6 713	16,20%
nyenyec (Jugra)	1 711 480	1 381	0,08%
szölkup (Jamal-Nyenyec AK)	510 490	2 001	0,39%
szölkup (Tomszk megye)	1 062 666	997	0,09%
udmurt (Udmurt Köztársaság)	1 452 914	299 874	20,63%
vepsze (Karjalai Köztársaság)	533 121	2 471	0,46%

Az uráli népek sorrendje az etnikai haza lakosságára alapján:

mordvin	43,91%	hanti (Jugra)	1,14%
mari	36,41%	manysi (Jugra)	0,64%
udmurt	20,63%	vepsze (Karjala)	0,46%
komi	17,80%	szölkup	0,39%
nyenyec (Nyenyec AK)	16,20%	karjalai (Tver megye)	0,22%
nyenyec (Jamal)	7,03%	kolai lapp	0,20%
karjalai (Karjala)	4,85%	szölkup (Tomszk megye)	0,09%
komi-permják	1,98%	nyenyec (Jugra)	0,08%
hanti (Jamal-Nyenyec AK)	1,95%		

2. Az anyanyelv helyzete

2.1. Anyanyelvválasztás (forrás: Tab-1, Tab-6). A teljes lakosság száma alapján, bár a diaszpórában valószínűleg alacsonyabb az anyanyelvet választók aránya, mint az etnikai hazában.

nép	összlélekszám	anyanyelvet választók	arány
enyec	201	69	34,32%
hanti	31 467	13 900	44,17%
izsór	210	76	36,19%
karjalai	32 422	8 753	26,99%
komi + izsmai	148 264	99 609	67,18%
komi-permják	55 786	40 293	72,22%
kolai lapp	1 530	341	22,28%
manysi	12 228	2 229	18,22%
mari	437 981	377 052	86,08%
mordvin	546 319	344 295	63,02%
nganaszan	687	416	60,55%
nyenyec	49 646	38 405	77,35%
szölkup	3 458	1 589	45,95%
udmurt	386 465	271 882	70,35%
vepsze	4 534	1 276	28,14%
vót	99	21	21,21%

Az anyanyelvválasztás aránya szerinti sorrend:

1. mari (összevont)	86,08%	9. hanti	44,17%
2. nyenyec	77,35%	10. izsór	36,19%
3. komi-permják	72,22%	11. enyec	34,32%
4. udmurt	70,35%	12. vepsze	28,14%
5. komi + izsmai	67,18%	13. karjalai	26,99%
6. mordvin (összevont)	63,02%	14. kolai lapp	22,28%
7. nganaszan	60,55%	15. vót	21,21%
8. szölkup	45,95%	16. manysi	18,22%

2.2. Anyanyelv választás szerinti összehasonlító táblázat (2002–2020).
 Forrás: FUSPR 2005: 5–8, 12 (2002-es adatok) Tab-1, Tab-6; a szerző számításai.

nép	2002			2020		
	összlétszám	anyanyelvű beszélők száma	%	összlétszám	anyanyelvű beszélők száma	%
enyec	237	119	50,2	201	69	34,32
hanti	28 678	13 568	47,3	31 467	13 900	44,17
karjalai	93 344	52 880	56,7	32 422	8 753	26,99
komi	293 406	217 316	74,1	148 264	99 609	67,18
komi-permják	125 235	94 328	75,3	55 786	40 293	72,22
kolai lapp	1 991	787	39,5	1 530	341	22,28
manysi	11 432	2 746	24,0	12 228	2 229	18,22
mari	604 298	487 855	80,7	437 981	377 052	86,08
mordvin	843 350	614 192	72,8	546 319	344 295	63,02
nganaszan	834	505	60,6	687	416	60,55
nyenyec	41 302	31 311	75,8	49 646	38 405	77,35
szölkup	4 249	1 641	38,6	3 458	1 589	45,95
udmurt	636 906	463 837	72,8	386 465	271 882	70,35
vepsze	8 240	5 753	69,8	4 534	1 276	28,14

Az anyanyelvű beszélők aránya csökkenő sorrendben:

2002		2020	
1. mari	80,7%	1. mari	86,08%
2. nyenyec	75,8%	2. nyenyec	77,35%
3. komi-permják	75,3%	3. komi-permják	72,22%
4. komi	74,1%	4. udmurt	70,35%
5. mordvin	72,8%	5. komi	67,18%
6. udmurt	72,8%	6. mordvin	63,02%
7. vepsze	69,8%	7. nganaszan	60,55%
8. nganaszan	60,6%	8. szölkup	45,95%
9. karjalai	56,7%	9. hanti	44,17%
10. enyec	50,2%	10. enyec	34,32%
11. hanti	47,3%	11. vepsze	28,14%
12. kolai lapp	39,5%	12. karjalai	26,99%
13. szölkup	38,6%	13. kolai lapp	22,28%
14. manysi	24,0%	14. manysi	18,22%

Néhány megjegyzés:

- növekvő létszám és növekvő arány: nyenyec;
- növekvő létszám, csökkenő arány: hanti;
- csökkenő létszám és csökkenő arány: enyec, karjalai, komi, komi-permják, kolai lapp, manysi, mordvin, nganaszan, udmurt;
- csökkenő létszám, növekvő arány: mari, szölkup.

2.3. Anyanyelvhasználók (forrás: Tab6).

A táblázat az adott nép összesített és a régiókénti adatait hasonlítja össze. Az összesített és a régiós adatok közti különbség teszi ki a diaszpórabeli nyelvhasználat értékét. A falu jelentőségére való tekintettel feltüntettem az adott régióban a falusi lakosság nyelvhasználati adatait is.

nép	összes	ebből falusi	régió neve	régió	ebből falusi
enyec	69	34	Krasznojarszk	67	33
hanti	13 900	11 061	Jugra	6 619	5 009
			Jamal	6 956	5 918
karjalai	8 753	4 972	Karjala	7 005	4 006
			Tver megye	1 128	834
komi	99 609	73 304	Komi Köztársaság	91 961	68 928
komi-permják	40 293	30 909	Permi táj	38 157	30 025
kolai lapp	341	175	Murmanszk megye	220	152
manysi	2 229	1 455	Jugra	2 004	1 313
mari	337 052	212 606	Marij El	199 427	126 594
mordvin	344 295	200 611	Mordvin Köztárs.	229 648	131 442
nganaszan	416	254	Krasznojarszk	413	254
nyenyec	38 405	34 678	Jamal	31 646	29 295
			Nyenyec AK	2 456	2 016
			Krasznojarszk	3 351	2 859
szölkup	1 589	1 375	Krasznojarszk	228	218
udmurt	271 882	201 487	Udmurt Köztárs.	215 070	166 661
vepsze	1 276	853	Karjalai Köztárs.	334	139
vót	21	10	Karjalai Köztárs.	8	7

2.4. Az anyanyelv és a nyelvtudás/nyelvhasználat táblázatainak összehasonlítása (forrás: Tab4, Tab6):

nép	anyanyelv		nyelvtudás és nyelvhasználat			
	össz-népesség	ebből falusi	tudja (összes)	használja (összes)	tudja (falusi)	használja (falusi)
enyec	69	34	97	86	80	77
hanti	13 900	11 061	9 230	7 659	7 572	6 375
izsór	76	48	70	46	42	31
karjalai	8 753	4 972	13 872	8 688	7 328	5 244
komi	99 609	73 304	108 958	91 595	78 341	70 364
komi-perm.	40 293	30 909	41 447	35 715	32 291	29 165
kolai lapp	341	175	259	168	154	113
manysi	2 229	1 455	1 346	1 008	1 000	808
mari	337 052	212 606	274 303	243 707	184 650	171 562
mordvin	344 395	200 611	280 046	237 281	174 291	157 088
nganaszan	416	254	300	264	225	212
nyenyec	38 405	34 678	24 487	22 714	22 284	21 076
szölkup	1 589	1 375	975	770	867	709
udmurt	271 882	201 487	255 877	222 786	194 452	177 141
vepsze	1 276	853	2 173	1 444	1 365	1 065
vót	21	10	39	31	18	17

Irodalom

- FUSPR 2005 = Markov, V. P. – Skvoznikov, V. Ya. – Konyukhov, A. K. (eds), Finno-Ugric and Samoyed Peoples of Russia. Sziktivkar.
- KASSZ, ANTON [Касс, Антон] 2023 Этническая перегруппировка: как менялось соотношение народов России. NEWS^{RU} 2023. január 11.
- MATICSÁK SÁNDOR 2020: A magyar nyelv eredete és rokonsága. Gondolat Kiadó, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS 2004a: Молодёжь – залог будущего. Финно-угорский вестник 3/34. Joskar-Ola. 29–45.
- PUSZTAY JÁNOS 2004b: Young are the key to the future. Finno-Ugrian bulletin 3/34. Joskar-Ola. 24–39.
- PUSZTAY JÁNOS 2004c: Soome-ugri rahvastel on veel lootust. Diplomaatia, Nr. 12. September 2004. Tallinn. 2–5.
- PUSZTAY JÁNOS 2004d: Az ifjúság a jövőnk záloga. Finnugor Világ 9/4: 6–18.
- PUSZTAY JÁNOS 2005: Молодёжь – залог будущего. Art 2005/2, Sziktivkar. 19–36.

PUSZTAY JÁNOS 2018: Az ifjúság a jövőnk záloga. In: Pusztay János: Szabáriától Szibériáig. Útjegyzetek. Magyar esszék. Nap Kiadó, Budapest, 9–28.

SIPŐCZ KATALIN 2005: www.perepis2002.ru. In: Finnugor Világ 10/2: 23–27.

A népszámlálás adatai:

Tab-1 = Tom5_tab1_VPN-2020 Нацсостав-Excel

Tab-4 = Tom5_tab4_VPN-2020 Владение языками (version1)-Excel

Tab-6 = Tom5_tab6_VPN-2020 Родной язык-Excel

Ezek elérhetősége: https://rosstat.gov.ru/vpn_popul

*

The 2020 census in Russia from a Uralic (Finno-Ugric) perspective

Even though the data of the censuses must be viewed with some reservations, for reasons of statistical and census methodology and due to differences in the applied methodologies (which will be subject to analysis by the experts), they still provide good opportunity for the analysis of the current situation and the identification of certain changes. According to the results of the 2020 Russian census, the status of Finno-Ugric languages spoken in the Russian Federation worsened further (with a few exceptions). Titular peoples remain in a minority everywhere in their ethnic home countries, and the proportion of non-titular indigenous peoples is even worse. Except for the Nenets, Khantys and Mansis, the population has decreased in all Uralic peoples compared to 2010. As opposed to the period between 1989 and 2002, the population growth in the three mentioned peoples seems to be real and not a consequence of choice for the Northern allowances.

As regards acknowledgement of one's mother tongue, the proportion has decreased in the case of all languages, besides the Maris, Nenets and Selkups. This fact is of crucial importance as far as the survival of these peoples and languages is concerned.

Keywords: Uralic people in Russia, the 2020 census, demography, acknowledgement of one's mother tongue

JÁNOS PUSZTAY